SIFREYA HEFT ŞÎN

Sermijar:
Mijara hanê yek ji mijara herî şêlû ye di navbera Kurd û farsan de. Rewşa civakî, erdnîgarî û dîrokiya Kurd bi awayekê astengeke mezin bûye li hemberî rastiya Kurd weke ku heye. Neteweyên derdorên Kurdistanê, di dirêjahiya dîrokê û ta niha, tenê dagirkerê ax û mirovên Kurd nebûne, belku talankar, dizîkar, wêrankar û jêrjorkarên çand, bawerî, dîrok, hûner, mûzîk, mîtolojî, ziman û hemû nirxên netewî yên Kurdî bûne jî. Weku me amaje da, ji ber gelek sedeman mirovên Kurd qasî ku mijûlê man û neman yan jî jiyanên rojane bûne, ew qas mijûlê kesînê nebûne(li xwe xwedî derketinê nebûne). Fars weku nêzîktirîn netew ji Kurd, çi hebûye û heye, hemû talan û tajan kiriye û ji hûrtirîn ta gûrtirîn nirxên Kurdî, çi hebin biriye û li ser navê xwe û bi xwastên xwe ewan theorize, analîze û organize kiriye. Di nivîsên berê de me çend kod, mijar û sembolan derbêj û dernivîs kirine, ya vê carê mijareke gelekî balkêş û kevnare ya Kurdî ye ku koka wê vedigere bîrûbaweriya Mîtrayî ya Kurdî û baweriya Sumeriyan li Zagros ta Toros û Mezopotamiya mezin ku ew jî “Sifreya heft Şîn”e.
Şîn û ramanê wê di warê zimanî de:
Berî ku em mijarê vekin, giring e, em ji raman, wate û kûrahiya “Şîn”ê fêm bikin û berê xwe bidin felsefe, bawerî û rêbaza Mîtrayî, daku em bi wayeke zelal û delal ji mijarê fêm bikin. Şîn di Kurdî de, di gelek wate û ramanan de watedar û roldar e, ez vê nivîs û mijarê weku derfetekê dibînim ku di warê wateyî û heta îtîmolojiyê de jî zend û rave bikim, ka gelo Kurd peyva “Şîn”ê ji çi re dibêje û bikartîne, gelo girêdana ewan wateyan bi hev re çi ne. Peyva “Şîn”ê di Kurdî de herî zêde di pênc wate û ramanan de şênber û roldar e ku ewan jî:
1.Şîn di wateya hebûn, zanayî û parêziyê de
2.Şîn di wateya jîn û şîn anku heşînêde
3.Şîn di wateya mezinî û teje bûnê de
4.Şîn di wateya ruh ji laş derketin û donadonê de
5.Şîn di wateya rengê şîn de
Bêguman peyva “Şîn”ê şayend di wateyên din jî roldar be, lê di ewan pênc wateyan de zêdetir şênber e.
1.Şîn di wateya hebûn, zanayî û parêziyê de:
Reha vê mijarê vedigere dema Sumerî û heta Misiriyên kevin jî, lê di şaxa Xûrî-

Hûriyan de weku belgeyên şênber bi taybet di peykeran de zêdetir berçav in ku çavên xwedawend yan jî zana û mezinên wan bi rengê şîn nexş û nîgar kirine û şop û bala xwedawend yan jî zana û mezinan şan dide li ser civakê û akarên mirovî yên başî û nebaşiyê de. Xwedaweda "Mirin û Jîn"ê anku xwedawenda "Vejîn"ê xwedawenda çavşîn bûye, raman rengê şîn di wateya hebûn û vejînê de, her heman xwedavenda mirin û jiyanê ye di baweriyên Kurdî yên kevnare de. Her heman çand, wate û ramanê dûre bi hin guhertin di terz û wateyên wê de kete civakên derdor û olên nû jî bi taybetî olên Îsayî, Musayî û Îslamî de bi terz û ramana şavên nezerê û parastin ji bed û xerabiyê anku hêza xwedawendî bo parastina wan ji xerabî, helbet di di Kurdî de û bi taybetî di Soranî de weku "Çawezar"ê tê gotin. Helbet di Înglîzî de "Çavê Şeytan"ê, di Erebî de "Çavê Hesûd, Nezerê Hesûd"ê, di Ewropî de "Çavê Xerab" û di Farsî de "Çavê gemar"ê tê gotin.
Têbînî: Peyva "Çawezar"ê, Çaw her çav e, lê bp peyva "Zar"ê, bi çend curan mirov dikare lêbinêre û wê zend û rave bike. Em di zanin di zimanê Kurdîyên berê û bi taybet di Pehlewanî de peyvên "Zar, Zawer, Zohr, Zuhr, Zuhre"yên din hene ku tav tên wateya "bedewî, gewrî, sipehî"yên din ku dûre weku "zar, zara, zuhra"yê derbêj û bilêv bûye û heye ku ew jî vedigere hêz û xwedawenda "Bedewî"yê. Di wateya duyemîn de peyva "Zar"ê tê wateya "Ziman, Axaftin, Soz, Dû, Peyvîn"ê de weku "Zar û ziman"ê. Di wateya sêyemîn de "Zar" tê wateya "Girîn, Hesir rêjtin"ê weku "Girî û zar"ê. Di wateya çaremîn de "Sar" heman wateya "Sar"ê ye anku "şibih û gon"ê weku "rûxsar, kohsar, şermesar(şermezar), segsar, gurgsar, rengsar"yd..
Heman nezer û ehrîmeniyê di zexrefe, nexş û nîgarên kevir yan jî alaveke din ku çaveke şîn e û şîneke avî û dûre rengê spî û a navîn jî renêg reş e ku her çar reng û paj in û sembolên her çar hêm in. Xelkî wê çavê şîn didin ser dîwar, xanî, dar û kincên zarokan daku parastî bin ji her nebaşiyekê. Lê giring e em kok û ramana wê ya bingehîn bizanin û fêm bikin ku ew mijar xwedî dîrokeke kûr û hûr û dûr e ku ew jî çand û baweriya Mîtrayî ye ji Sumerê re ta şaristanî û çaxên paşîn û ta îro jî ku hê rola wê mayinde ye û kara ye.
2.Şîn di wateya jîn û şîn anku heşînêde:
Berî ku werim ser zend û raveya wê. Em ê ji peyva "Şîn"ê re destpê bikin. Ez guman dikin ku peyvên "Şîn û Jîn"ê di kok de heman peyv bin ku ew jî vedigere ser "Zî"ya Sumerî ku dûre di Kurdiya nû de "Zî" bûye "Jî"yê û weku lêkerê bûye "Jîn" û weku îsîmê jî "Jîyan" ku bi aliyekî din li dewsa "temen yan jî umir"ê, "Jî"yê tê gotin ku her heman kok û wate ye. Di baweriya Mîtrayî de her çav hêmên hebûnî anku "As, Ar, Ax, Av"ê di darê de şênber anku şênberza û xweza dibin. Lew di baweriya Mîtrayî de ku dûre her sê dînên din ku her sê jî sê şaxên Mîtrayî ne, ew jî "Yarsanî, Zerdeştî û Êzîdî" ne, mijara Darê û şînbûnê dîsan rola wê berçav û di cih û asteke

bilind de ye ku di Mîtrayî û her sê dînên paşîn de jî jêre dibêjin “Dara Jiyanê”. Di Mîtrayî de dara jiyanê şênberzaya her çar hêm û elementên bingehîne ku ji axê şîn dibe, bi hewayî şîn dibe, bi avê şîn dibe û bi agirê disoje anku her çar hêm di xwe de şênber û raman dike û di giyan û jiyanê de xwe dide şan dan.

Têbînî: Ez guman dikim ku peyvên “Jiyan û Giyan”ê her yek peyv û wate bin û her weha peyva “Giya”yê jî her di heman peyv û wateyê de be ku tevan vedigerin ser peyva “Zî”ya Sumerî anku Jîn û Jîyan, Zînde û Giyan, Şîn, Heşîn û Giyayê de

Ji aliyeke dî raman û kûrahiya wateya darê di felsefe û baweriya Mîtrayî de di ramana “Qûrbanî kirinê” de balkêş e û em dibînin, bi taybet di cejn û şeva Mîtrayî anku Yekdayê de ku cejn û şeva jidayikbûn û vejînê ye. Di wir de qûrbanî kirin çandina darê ye bi taybetî dara Kaj û Berûyê ku dû re wê mijarê ketiye dewrana Sumeriyan de bi taybetî di dastana “Gelgamêş”ê ji wê darê re “Sarîd”ê tê gotin û de Babîliyan, Asuriyan, Xiristiyan û gelek dewran, netewe û memleketên din de jî. Çandina darê û qûrbanî kirina darê weku dara hebûnê û şênberzaya her çar hêman anku dara Jiyanê di cejn û şeva Mîtrayê anku Yeldayê de, di sersala Xiristiyaniyan de tê pêşberê me ku dara Kajê bi rengên cur bi cur dixemlînin û weku dara vejîn û jiyanê de didin şan.

3.Şîn di wateya mezinî û teje bûnê de:

Şîn-e di wateya mezinhaiyê de zêdetir di zarê Soranî de maye ku tiştek ji pîv û hedê xwe meizntir be, peyva “Şîn”ê tê bikaranîn weku dibêjin: şînemirov, şîneçiya, şînedar, şîneberd yd.. ku ew jî vedigere ser heman mezinahî û xwedawendên bala.

4.Şîn di wateya ruh ji laş derketin û donadonê de:

Di zimanê Kurdî-Pehlewanî de jî wate û peyva “Şîn”ê her “Şîn”e. Helbet hin caran jî weku “Şîwen”ê jî hatiye. Lê berî ku em werin ser wateya wê, giring û pêwîst e em raman û kûrahiya wê di bawerî û çanda Kurdî de bibînin. Di Felsefe û baweriya Mîtrayî de “Donadon”ê heye anku mirov dema dimire, ruhê wê ji laşî derdikeve û diçe laşeke nû, heman bawerî niha di dînê Yarsanî de maye û helbet dema bawerî û felsefeya Mîtrayî ji Zagros û Kurdistanê re digihîje Hîndistanê û Çîn û Japonê, li Veda û Bûda diafirîne, Bûda li ser heman felsefe û baweriya Mîtrayî ku dîn û baweriya xwe diafirîne û ava dike, mijara “Donadon”ê jî weku bicih dike di dînê Bûdayiyê de. Giring e em tiştekê hûr û baş fêm bikin ku felsefe, bawerî û dînê Mîtrayî li ser zagona “Vejîn”ê ava bûye anku hemû vedigerin ser “Zî”yê û “Jîn, Jiyan, Giyan û Vejîn”ê di donadonê de. Heman felsefe û baweriya Donadonê di dînê Êzîdî de jî weku “Kiras vegihertin yan jî Kinc Veguhertin”ê şênber e di heman mijara Donadonê de. Di vir de em digihîjin mijara xwe ku ew jî dema kesek weku

laş dimire, kes û nas şînê bo wê/wî dikin, ew “şîna donadonê” ye û şîna vejînê ye, bo zêdetir şênber kirina vê mijarê em dibînin heta îro jî bi taybet di zarê Soranî de ji çandina darê û binaxkirina miriyê jî, lêkera “Naştin, Nêjîn”ê tê bikaranîn weku dibêje: *wê darê binêjre, wê miriyê binêje yan jî me dara xwe naşt, me miriya xwe naşt.* Bikaranîna lêkera “Naştin yan Nêjîn”ê tenê ji bo dar û mirî tê bikaranîn ku ramana her du jî vejînê ye.

Têbînî: Di nava Kurdên Yarsanî yên ku li bakurê welat dijîn û weku Elewî jî tên binavkirin, di nava ewan de jî mijara don yan jî donadonê cihekî diyar digire

5.Şîn di wateya rengê şîn de:

Rengê şîn ji kevin re di çand û baweriyên Kurdî de xwedî pîvan û roleke diyar e. Di baweriya Mîtrayî de her du rengên “Pîroze û Şîn”ê ji her rengên din zêdetir watewer in, wate û ramana peyva “Şîn”ê di her çar zend û raveyên berê di rengê şîn de şênber û derşan dibin ku vê mijarê me ber bi bawerî û jiyara Sumeriyan dibe ew jî mijara “Av”ê ye. Di Sumerî û baweriya Sumeriyan de av afirîner û hebûna her hebûnekê ye û navê avê jî weku “A”yê binav kirine anku her tişt ji “A”yê û destpêkê re tê. Ji as û asimanê re jî “An”ê gotine ku her du jî rengên “Şîn”ê ne û hêma “Zî, Jî, Jîn, Jiyan, Giyan û Vejîn”ê ne. Hetanî îro jî peyvên ku ramana bûn, jîn û vejînê ne anku ji dayikê bûn û peyda bûnê ne bi “Av”ê destpê dikin di Kurdî ya nihayî de weku “Avad, Avah, Ava, Avedanî, To-Av=Tov, Avrandin, Aves, Avis”yd.. Xencê wê rengê şîn heta îro jî em li kêleka rengê “Pîrpze”yê di pencer û deriyên Hewramanê û kela Hewlêrê û kelên Bakurê Kurdistanê de jî dibînin. Di nivîsa berê de min li ser rengê “Pîroze”yê nivîsand û di nivîsa dîtir de ez ê li ser rengê “Şîn”ê binivîsim bi dirêjahî, lew niha zêdetir li ser mijara rengê şînê naçim û yên mayî bimîne bo wê.

Kurd û girêdana baweriyên wî di navbera Asiman û zemînê de:

Kurd heta navê neteweyekê be, zêdetir navê erdnîgariyeke mezin e ku Zagors û Toros û berjêra wan jî Mezopotamiya mezin e. Piştî qonaxa Holosînê û qonaxa Newlotîkê ku xwe dighîne 12 bo 14 hezar salan berê niha û ew guhertina mirovahiyê li ser asta hemû cîhanê bi ked û mejiyên kom mirovên Zagros ta Toros û Mezopotamiya mezin ku niha ji wan re Kurd tê gotin hatiye bûn û afirandinê ku ew jî bi şoreşa Çandiniyê destpê dike. Gundê “Bêstansor”ê li deşta Şehrezûrê û gundê “Zeviya Çemê”yê li binê çiyayê Birasdostê û nêzî şikefta Şanederê li devera Barzanê ku kevintirîn şûnên cîhanê ne çandinî lê hatine kirin guhertina qonaxa mirovahiyê piştî Holosînê li Kurdsitanê çêbûye li gor zanista arkolojî û

şûnwarnasiyên cîhanî. Anku qonaxa nû ya mirovahiyê li ser destê Kurd çêbûye û avabûye ku nola Newlotîkê tê derbêj kirin. Bêguman destpêka qonaxa nû ya mirovahiyê û şaristaniya Sumerî û felsefe û baweriya Mîtrayî şehadet û gevahiya wê yekê didin ku li ser vî erdî ku Kurdistana meizn e bi sedan çand, bawerî, dîn, tevgerên jiyanê çêbûne û avabûne ku piraniya wan heta îro jî mayinde û jînde ne û em bi wan re dijîn. Lew di warê felsefe û zanistên "Stêrnas(estorlojî), seqanasî, zemînnasî, tuxumnasî"yd.. de pêşneg û pêşkar e. Bi awayekî dî, Kurd xwedî peywendiyeke xurt û kûr bûye di navbera zemînê û gerdûnê de. Her wê kûrahî weha kiriye ku Kurd giringiyeke mezin bide rewş û bûyerên zemînî û felekî. Her cejn, bone, çand û baweriyên xwe li gor yan jî girêdayî tevgerên jiyanê kiriye weku cejnên Çarşema Sor, Yelda û Newrozê ku tevan girêdayî tevgerên hewayî û zemînê ne û tevger û baweriyên xwe jî girêdayî wê yekê kiriye ku, yek ji wan jî sirût û adaba Newroz û heft şînê ye.

Giringiya hejmara 7 di dîn, çand û baweriya Kurdan de:

Hjemara 7 di baweriya Mîtrayî de û her weha di "Yarsanî, Zerdeştî û Êzîdî" de jî hejmareke pîroz û giring bûye. Di Mîtrayî de 7 çînên asiman, 7 hêzên hêmanî, 7 carên pazdan bi ser agirî, 7 sêtrên asiman, 7 pilendên rêberên Mîtrayî ku a heftemîn a herî mezin bûye. Yd.. Her weha di dînê Zerdeştî de jî weku 7 Emşaspend, heftan heft kerişver yan heft kîşverên ku ahûremezda(xweda) ji bo cara yekemîn ew saz kirin, di Avêstayê de weku "Heptokerşiver"ê hatiye nivîsîn û gotin. Di baweriya kevn a Kurdî de serzemîn 33 paj in, paşî stêrka "Tîşter"ê ku stêrka baranê ye, barana ferr û pirr baranidye û serzemîn bûye 7 pajan ku paja navîn ji hemûyan mezintir e û bi vî hawî "1.Xivenîrete: Navîn 2.Erêzehî: Rojava 3.Sevehî: Rojhilat 4.Fire Defşû: Rojhilata jêrîn 5.Vîde Defşû: Rojavaya jêrîn 6.Vewro Beriştî: Rojhilata jorîn 7.Vewro Ceriştî: Rojavaya jorîn" in anku ew her heft paj in ku xwedawend li serzemînê afirandin

Têbînî: 1.Xencê wê peyva "Heftad"ê anku "Heftê 70" û peyva "Hefta"yê jî anku "hefte"ya heft rojên çar hefteyên mehê 2.Di Avestayê de "Gahinbar"ê heye mebest ew e Xwedayê mezin di 6 rojan de dunya afirand

Her heman pîrozî û taybetya hejmara 7ê di çand, bawerî û rewşa netewe û baweriyên derdore jî bi taybetî di dînên Îbrahîmî de cih digire û şênber dibe

Sifreya 7 şîn di nava Kurdan de:

Sifreya heft şîn ku di farsî de weku "sifreya heft sîn"ê tê gotin û heye, di destpêka

sersala Kurdî û Newrozê de sifreyek tê xemladin ku heft curên tişt li ser wê hene. Helbet divê me ji bîr nekin ku di her sê cejnên Kurdî yên “Çarşema sor, Yelda û Newroz”ê de sifre tê xemladin ku di çarşema sor de weku “Hêkerengîne û xemlên bharê” û di Yeldayê de ji wê sifreyê re “Meyzed”ê tê gotin û di Newrozê de sifreya “Heft şîn”ê tê gotin.
Kurd herdem ligel hatina sersala Kurdî û cejna Newrozê de, “Gîya, heşîna gîya genim, gula Nergizê, Ax, Av, Agir yan jî mûm û çira, pelên darê weku sembola hatina buharê û bayê pojîn û pişkûvînê” hemîşe di nava Kurdan de şênber bûne heta di stran, helbest û vegotinan de jî. Helbet çar hêmên ku baweriya Mîtrayî li ser wê ava bûye di her warên çandî û baweriya Kurdî de reng vedane.
Têbînî: di nava farsan de niha sifreyek dixemlînin bi heft xwarin ku “S”ê destpê dikin ewan jî “Sirke, Simaq, Semenî, Sencû, Sêv û Sîr” in û her weha sevze, mûm, neynik, nanê pehn, tiyanek av, şîrînî, şîr û hin hêkên rengîne, masî di nav de û pirtûka Quranê yan jî pirtûka şaîrekê jî lê zêdebar dikin. Lê em dibînin ti yek ji wan xwarinan girêdayî hev nîn in û her weha girêdayî destpêka demsala buhar û Newrozê jî nîn in û mirov bi sadetirîn raman dibîne ev tişteke çêkiriye û bingeha wê ne durust e.
Em di zar-zimanê farsî de peyva “şîn”ê tune ye û di ti cihekê de watedar nîne lêbelê yek ji kevintirîn û giringtirîn belgeyê li ser sifireya heft şîn yan heft sînê, pirtûka Abdûlrehmanî Bîrûnî ye ku bi zimanê erebî nivîsandiye bi navê “آثار الباقيه – AѲar El-baqiye”yê ye, dibêje: Piştî ku Cemşîd bi ser Ehrîmenî de serket ku asteng bû li hemberî xêr, bereket û barîna baranê û şîn û heşînê, dîsan baran barî û dar û gîya şîn bûn û poj û çiqil dan, xelkê wê rojê weku “Roja Nû” dîtin û her kes di wê rojê de miştek ceh çand û xelkî di roja Newrozê de di heft cam de heft curên danikan diçandin. Şayend A.Bîrûnî vê rastî û heqîqeta heft şînê nizanibe. Tiştê ku taybet e di jiyan û jiyara Kurd de, Kurd hemû cejn, bone û rojên xwe bend û girêdayî xweza û rewşa jiyanê kiriye, sifireya heft şîn ku niha bi awayê neteweya serdest ku fars e tê pîroz kirin di nava Kurdên bi taybetî Rojhilatê de, niha di nava sê aliyên din ên Kurdsitanê nemaye û hebe jî kêm e, lê weku çawa di cejna Mêhr û Yeldayê de sifireya “Meyzed”ê heye, sifireya “Heft şîn”ê jî weku pêşwazî kirin ji heşîn û vejîna serzemîn û jiyanê, dikare careke dî weku çawa piştî zêdetir ji hezar sal ji dagirkarî, talanî û bindestiyê “Sembola tavê, Newroz, Yelda, Çarşema Sor, Tenbûr, Henar, Mar, Şahmaran” yd… Her weha xwedî derketin ji nirx û nasnameya Zagros, Toros û Mezopotamiyayê yd… xwedî derketiye û roj bi roj rastî û malmulkiyên wan têne rave û rastiya wan têne derxistin û şîkar kirin, sifireya “Heft Şîn”ê jî bi reng û bêhna Kurdewarî û heqîqeta wê weku heye, careke dî bihête vejîn û şîn kirin.

Têbînî: Cejna Newrozê mezintir e ji efsaneyeke bi navê Kawa û Dehak. Cejna Newrozê girêdayî vejîna zemîn, rewşa Hewayê û salnameyê ye ku di mîtolojiya Sumerî de vejîna "Dem-Muz"ê ye di 21..3 bi sala mîladî, di heman demê de sersala nû ya salnameya Sumerî ye jî bi navê cejna "Zegmak yan Zekmûk"ê ku ta niha jî Kurd ji bo hatine bûn û zade bûnê "Zikmak"ê bêje dike.

Lêkolîn û Nivîs: Qendîl Şeyxbizînî